

CONDICIONS LABORALS DE L'OBREIRA A LA INDÚSTRIA CATALANA

per ALBERT BALCELLS

Segons el cens obrer de Barcelona de 1905, treballaven a la ciutat 155.822 obrers manuals, dels quals 112.699 eren homes i 44.129 eren dones.¹ Aquestes constituïen, per tant, el 28% de la classe obrera barcelonina, i els homes el 72%. Les obreres representaven aproximadament el 15% de la població femenina de la ciutat, que l'any 1905 tenia 561.755 habitants, el 27% dels quals pertanyien a la classe obrera.

L'any 1913 les dades de la població obrera industrial visitada pels cinc inspectors del treball de Catalunya donen una idea de conjunt de la problemàtica del treball femení immediatament abans de la primera guerra mundial, una problemàtica semblant encara en molts aspectes a la que havia posat en evidència el magnífic estudi de l'enginyer Ildefonso Cerdà a la seva monografia estadística de la classe obrera de Barcelona l'any 1857.² Segons la *Memoria general de la Inspección de Trabajo correspondiente a 1913*, editada per l'Institut de Reformes Socials, la població obrera fabril visitada es distribuïa per sexes, edats, províncies i condicions de treball, com indiquem en el quadre següent.

Una mica més de la meitat de la població obrera visitada pels inspectors era constituïda per dones, la jornada laboral oscil·lava entre 9 i 10 hores i un 63% dels obrers que treballaven al torn de nit eren dones. La remuneració del treball femení equivalia al 55-60% dels sous dels homes. Això no sols es devia al fet que el mateix treball era menys pagat si el feia una dona que si el feia un home, sinó també a la circumstància que des del segle passat les dones anaven ocupant gradualment els llocs més mal remunerats, i els homes es reservaven els més ben pagats.

1. "Anuario Estadístico de la Ciudad de Barcelona de 1905".

2. ILDEFONSO CERDÀ, *Teoría general de la urbanización y aplicación de sus principios y doctrinas a la reforma y ensanche de Barcelona*, II, Madrid, 1867.

Províncies		Població Obrera Visitada								
		Homes				Dones				Total general
		De més de 16 anys	De menys de 16 anys	De menys de 14 anys	Total	De més de 23 anys	De menys de 23 anys	De menys de 14 anys	Total	
Barcelona	Regional	10.405	1.342	362	12.109	6.561	4.576	285	11.422	23.531
	Zona Nord	14.205	1.439	255	15.899	9.755	8.634	211	18.600	34.499
	Zona Sud	3.702	518	150	4.370	2.077	975	157	3.209	7.579
Girona		9.870	707	122	10.699	6.904	3.953	234	11.091	21.790
Tarragona		3.522	270	190	3.982	1.997	2.248	49	4.294	8.276
TOTALS		41.704	4.276	1.079	47.059	27.294	20.386	936	48.616	95.675

		Jornals						Treball de nit				
		Homes			Dones			Jornada ordinària Hores	Hores	Homes	Dones	Total
		Màxim	Mitjà	Mínim	Màxim	Mitjà	Mínim					
Barcelona	Regional	6,89	4,05	1,40	3,46	2,34	1,21	9 ½	9 ¼	349	485	834
	Zona Nord	7,04	3,59	0,94	3,26	2,06	0,84	10	9 ¼	1.236	1.638	2.874
	Zona Sud	5,45	3,85	2,25	3,30	2,33	1,56	9 ½	9	656	1.193	1.849
Girona		3,97	3,18	2,26	1,80	1,49	1,29	9	9 ½	704	1.789	2.493
Tarragona		3,97	3,27	1,70	1,70	1,20	0,75	9 ¼	8 ½	143	155	298
TOTALS										3.088	5.260	8.348

La *Monografía Estadística de la Clase Obrera*, publicada a l'Anuario Estadístico de la Ciudad de Barcelona de 1917, deia: "En cuanto al sexo de los obreros, es de una importancia extraordinaria conocer su proporción entre los operarios de cada clase, ya que la industria tiende en general a utilizar el trabajo de las mujeres. En efecto, merced a las invenciones de la maquinaria las tareas del operario se han simplificado extraordinariamente hasta el punto de que aquél no sirve más que para vigilar la labor de la máquina, y además se acentúa la tendencia a la economía de los salarios, puesto que el trabajo de la mujer se paga menos que el del hombre". Prèviament, la indústria moderna —sobretot la tèxtil— havia provocat la desaparició de l'artesanat domèstic, que permetia a les dones de completar els reduïts ingressos dels homes sense deixar la casa i les feines de la llar, i fins i tot alternar la manufactura domèstica amb les feines del camp, com a jornalera temporera o com a conreadora del seu hort i mestressa del seu bestiar de corral.

Cal, però, tenir en compte que la insuficiència dels sous de bona part de la massa obrera masculina era alhora causa i efecte de la gran proporció d'obreres fabrils en certs rams. L'any 1913 el jornal diari mitjà d'un obrer industrial, el més corrent, oscil·lava entre 4 i 3,85 ptes. a Barcelona, mentre aleshores el pressupost d'una família obrera composta d'un matrimoni i dos fills era calculat en 5,75 pts. diàries.³ Això només ens indica la insuficiència de molts jornals, ja abans del gran augment del cost de la vida provocat per la primera guerra mundial, que va fer pujar les despeses de la família obrera de 5,75 pts. diàries el 1914 a 8,50 el 1917 i a 9,45 el 1919. El treball assalariat de la dona resultava així essencial per al manteniment de la família, però era considerat com un ingrès complementari. Basant-se en això i en la inferioritat cultural, jurídica i política del sexe femení, els empresaris de tot Europa pagaven a les dones salaris inferiors. Això feia que els homes, companys seus de feina, les veiessin com a intruses que venien a competir amb ells pels baixos salaris que cobraven, perjudicant tota la classe, mentre que els pares i marits de les obreres consentien aquesta inferioritat salarial, ja que només havien arribat a acceptar que la dona deixés la llar com una conseqüència deshonorosa de la seva pobresa.

De manera que la dona obrera, a més d'ésser doblement explotada pel patró, que li pagava menys que als homes, i per la seva família, que li exigia que continués fent totes les feines domèstiques com si no treballés fora de casa, trobava que les estructures mentals i socials que se li imposaven li impedien d'integrar-se autènticament al món del treball i al moviment obrer com a igual i companya de l'home. Això dividia al

3. Instituto de Estadística y Política Social del Ayuntamiento de Barcelona, *Monografía estadística de la clase obrera*. Barcelona, 1921, p. 127.

proletariat i, per tant, obstaculitzava el desenrotllament del moviment obrer.⁴

Els sectors de producció amb més percentatge de dones a Catalunya eren les indústries tèxtils, la de la confecció de vestits i roba blanca i la indústria paperera. L'any 1905, a la ciutat de Barcelona, a totes les indústries tèxtils —cotó, lli, cànem, jute, llana i seda—, treballaven 5.111 homes, 16.466 dones, 2.197 vaillets i 3.195 nenes.⁵ A la indústria cotonera, la més important de la ciutat, d'un total de 18.251 obrers, només 3.412 eren homes, 11.732 eren dones, i, a més, hi treballaven 1.780 nens i 1.327 nenes.

L'única excepció de predomini dels obrers barons dins el conjunt de les indústries tèxtils era el sector dels tints i paratge, dit també ram de l'aigua. Hi treballaven 5.728 homes, 978 dones, 821 vaillets i 151 nenes. Cal remarcar que precisament en aquest sector no solament es cobraven setmanades més altes que als altres sectors tèxtils, sinó també que ja s'havia assolit aleshores la jornada de 9 hores, igual que entre els obrers metallúrgics, mentre als sectors del filat i del teixit la jornada era d'onze hores.⁶ Els obrers de la construcció de Barcelona treballaven vuit hores diàries a la mateixa època.

Per tant, als rams on el percentatge de dones era més gran, les condicions de treball eren pitjors que als altres, per exemple a la confecció de roba, que pel percentatge d'obreres era el segon sector barceloní. Hi treballaven a la confecció l'any 1905 a Barcelona 7.465 homes, 10.230 dones, 644 vaillets i 2.140 nenes. El cens no especificava quants d'aquests treballaven als tallers i quants al seu domicili. Resultava pràcticament impossible de fer el recompte de les moltes obreres que treballaven a casa a preu fet per encàrrec de comerciants. A la indústria paperera de Barcelona treballaven 244 homes, 1.039 dones, 207 vaillets i 1.294 nenes. Al comerç, les dones eren encara en aquell temps una minoria molt pe-

4. El pensament collectivista més revolucionari intentà de lluitar contra aquesta contradicció des de ben aviat. L'actitud positiva davant el treball de la dona a la fàbrica, la confiança que això contribuiria molt a sumar la massa femenina a la lluita per l'emancipació de la classe obrera, apareixen ja clarament als dictàmens del II congrés de la Federació Regional Espanyola de la Primera Internacional, celebrat a Saragossa el mes d'abril de 1872. Vegeu ANSELMO LORENZO, *El proletariado militante*, Mèxic, Edicions "Vértice", p. 243 i 263. Al congrés de la Solidaritat Obrera de Catalunya del 30 d'octubre de 1910 fou seguida la mateixa línia i assenyalat l'objectiu d'un salari per a la dona igual que el de l'home per a un mateix treball. Vegeu DIEGO ABAD DE SANTILLÁN, *Contribución a la historia del movimiento obrero español*, II, Puebla, Mèxic, 1965, p. 106-7. Amb termes menys radicals la qüestió es tornà a plantejar a l'important congrés de la Confederació Regional del Treball de Catalunya a Sants a finals de juny del 1918. Malgrat l'existència de dones dirigents sindicals de segon rengle i de la combativitat manifestada per les obreres a la vaga general tèxtil de 1913, el sindicalisme català no demostrà gaire efectivitat en el terreny de l'igualitarisme entre obrers i obreres.

5. No tenim per a aquella època cap cens obrer per a tot Catalunya.

6. Instituto de Reformas Sociales, *La jornada de trabajo en la industria textil. Trabajos preparatorios del Reglamento para la aplicación del Real decreto de 24 de agosto de 1913*. Madrid, 1914, 785 p. Vegeu p. 424.

tita i només predominaven als mercats de queviures, cosa que ja era així a mitjan segle passat.

Si classifiquem les indústries de la Barcelona de començament de segle pel nombre d'obrers que ocupaven, resulta que predominaven les dones a la primera de totes: la confecció, i també a la segona: la indústria tèxtil cotonera.⁷ Aquest estudi se centrarà en aquest darrer sector tant a Barcelona com a la resta de Catalunya.

EL TREBALL FEMENÍ AL SECTOR TÈXTEL. EL PLA I LA MUNTANYA

Al començament del segle xx, la indústria tèxtil a Espanya, tant en el seu sector cotoner com en el llaner i el dels gèneres de punt, era ja fortament concentrada a la Catalunya litoral i pre-litoral, i els teixits catalans dominaven ja el mercat peninsular.

Malgrat la seva concentració geogràfica a Catalunya, la indústria tèxtil no presentava caràcters uniformes, sinó tot al contrari. Una gran diversitat de circumstàncies dificultat durant els quaranta primers anys del segle xx tota implantació uniforme de reglaments laborals o de reglamentacions de la producció per superar les crisis de superproducció. Les condicions de producció de les fàbriques del Pla de Barcelona i de la zona dita de la Mitja Muntanya —de Vilanova i la Geltrú fins a Canet de Mar passant per Sant Sadurní, Olesa, Esparreguera, Terrassa i Sabadell— eren molt diferents de les de l'Alta Muntanya, que comprenia tota la resta de Catalunya, especialment les fàbriques de les conques fluvials de l'Alt Llobregat, del Ter i del Freser. L'any 1913, segons la Cambra Oficial d'Indústria de Barcelona, del 1.800.000 de fusos o pues de les filatures catalanes de cotó, només 400.000 eren al Pla de Barcelona i pobles de la costa, la resta eren a les conques del Ter, del Llobregat i dels seus afluents. Entre un 70% i un 80% de la indústria cotonera catalana era a les regions fluvials de muntanya abans de la primera guerra mundial. L'any 1932, el 42,25% de les pues tant del sector cotoner com del llaner eren al Pla de Barcelona i a la Mitja Muntanya i un 57,75 a l'Alta Muntanya. Respecte al teixit, el 67,25% dels telers de cotó i de llana eren a les dues primeres zones i el 32,75% a la resta de Catalunya. A Barcelona, al Vallès i a la costa predominava el teixit, i a la Muntanya el filat; així s'establia un equilibri a favor del pla, que teixia filats procedents de la muntanya.⁸

7. L'any 1905 treballaven a la confecció 20.478 obrers i obreres; a la indústria cotonera, 18.251; als transports terrestres, 17.890; a la construcció 15.229; a les indústries de l'alimentació, 8.129 —entre els quals hi havia 478 dones i 126 nenes—; a la metallúrgia, 8.943 —només 420 dones i 157 nenes—; als tints, estampats i paratge, 7.678, i a les arts gràfiques, 7.495.

8. GREGORIO BLANCO SANTAMARÍA y EUGENIO CIORDA PÉREZ, *La industria textil catalana. Notas acerca del desenvolvimiento del trabajo en este sector industrial*, Sociedad para el progreso social, Madrid, 1933, 60 p.

Abans de l'electrificació de Catalunya, i donada la manca de carbó del país, la indústria tèxtil va trobar rendable aprofitar la força hidràulica, malgrat que molts dels llocs on aquesta era fàcilment aprofitable eren allunyats dels grans nuclis de població i de consum i estaven, a més, mal comunicats amb la resta del país. El cost del cavall de vapor a Barcelona era de 400 pessetes l'any durant la primera dècada d'aquest segle treballant només durant la jornada diürna, mentre que el cost del cavall hidràulic era de 150 a 200 pessetes treballant només de dia, o de 100 a 125 pessetes aprofitant la força hidràulica de dia i nit. Aquest avantatge respecte al cost de l'energia començà a minvar immediatament abans de la primera guerra mundial i durant el conflicte degut a l'electrificació. L'any 1912 a Barcelona el cavall elèctric costava 150 pessetes l'any. Gradualment els avantatges de la Muntanya foren cada vegada més contrarestats pels desavantatges, com eren el cost del transport de les matèries primeres de la costa a l'interior i de les manufactures de l'interior a la costa, la irregularitat i inconstància de la força hidràulica derivada del règim irregular dels rius mediterranis, i les dificultats per a la reparació de maquinària i per a trobar personal tècnic i obrers qualificats. Així i tot, les fàbriques de les conques fluvials de l'interior continuaren representant un alt percentatge del sector tèxtil català fins a la guerra civil del 1936.

La massa obrera en aquestes comarques era menys qualificada, però rebia jornals més baixos, treballava en pitjors condicions laborals que les del Pla de Barcelona i del Vallès i, a causa de la dispersió industrial, tenia menys consciència de classe i menys possibilitats que els obrers de les ciutats d'organitzar-se i d'arrencar millores als seus empresaris. En general, els salaris a la Muntanya eren d'un 20 a un 25% més baixos que els de Barcelona cap al 1912. Segons la Inspecció del Treball, a aquell any la setmana laboral era de seixanta a seixanta-quatre hores per a les dones del sector tèxtil al Pla de Barcelona, a Sabadell era de seixanta-dues per a la llana i de seixanta-tres per al cotó, i a Terrasa, de seixanta-dues i mitja per als dos sectors. En canvi, a la Muntanya la setmana laboral era en general de seixanta-sis hores, és a dir, el màxim legal per a les dones, però s'arribava a treballar seixanta-vuit, seixanta-nou i fins setanta hores setmanals. L'aïllament de moltes fàbriques dificultava i espaiava les inspeccions i feia més fàcils les transgressions de les lleis laborals.⁹

L'explotació més intensa dels treballadors i la rendabilitat i la facilitat d'aprofitar tota la força hidràulica amb el treball nocturn expliquen els avantatges que conservà la Muntanya respecte al Pla. L'any

9. *La jornada...*, p. 447.

1892, basant-se en una estadística de les diòcesis de Vic i Solsona, Sallarès i Pla, president del Gremi de Fabricants de Sabadell, arribà a la conclusió que prop de la meitat dels filats de Catalunya eren produïts de nit.¹⁰ Sallarès s'oposava aleshores a la fixació de la jornada màxima de deu hores diürnes per a les dones fins als vint-i-tres anys i a la prohibició del treball nocturn als menors de divuit anys. Alegava que això equivalia a decretar la jornada de deu hores a la indústria tèxtil catalana, ja que el 80% del seu personal era constituït per dones menors de vint-i-tres anys. L'antihigiènic i trist treball nocturn reduïa encara més les relacions dins la família obrera, però per a l'empresari resultava molt rendable, sobretot en les fàbriques mogudes amb força hidràulica, ja que així podia amortitzar en la meitat del temps la maquinària. L'amortització representava un terç de les despeses fixes i generals de l'establiment, que representaven, segons Sallarès i Pla, el 63% del cost de producció. Això explica l'extensió del treball nocturn malgrat les primes salarials i la despesa de llum.

Però, tot i ésser més explotada, la massa obrera del sector tèxtil de la Muntanya tenia compensacions, com el bon preu d'alguns aliments i els lloguers més baixos que a Barcelona. Bona part de la classe obrera de la Muntanya no havia trencat del tot les relacions amb el camp. La nova indústria havia anat acabant durant el segle XIX amb l'artesanat domèstic rural, que ocupava sobretot les dones. Deia Elias de Molins: "La fábrica, la gran industria, ha ido destruyendo las pequeñas industrias compatibles con la agricultura y que en los días lluviosos de invierno, en los períodos de descanso y paro forzoso, se realizaban en las granjas y en los mismos pueblos rurales. La familia campesina en Cataluña, como en otras partes, ha recibido rudos golpes por efecto de los nuevos factores económicos que rigen el trabajo y que han lanzado a la mujer del campo a la fábrica y al taller".¹¹ Malgrat tot, la indústria tèxtil, a les comarques rurals on va aparèixer, absorbí una part de l'excedent de població camperola i reduí l'emigració cap a les ciutats. Deia un inspector de Treball: "En los telares se emplean indistintamente hombres y mujeres, si bien estas últimas son en mayor número en las poblaciones rurales, por dedicarse aquéllos a las faenas agrícolas. La riqueza de la montaña estriba en que los hombres trabajan la tierra y las mujeres en la fábrica".¹² L'inspector de Girona escriví l'any 1913: "El jornal mínimo, en centros de importancia, no basta para satisfacer las necesidades; pero en los de escasa población buscan los obreros la

10. JUAN SALLARÉS Y PLA, *El trabajo de las mujeres y de los niños. Estudio sobre sus condiciones actuales*. Sabadell, 1892, 211 p.

11. JOSÉ ELÍAS DE MOLINS, *La obrera en Cataluña, en la ciudad y en el campo. Orientaciones sociales*. Barcelona, s. a., 134 p.

12. *La jornada...*, p. 449.

compensación con los productos que pueden obtener del cultivo de un trozo de tierra laborable". Així el treball agrícola completava normalment el jornal industrial o el suplía parcialment en cas de crisi i atur forçós. L'alternança del treball al camp i a la fàbrica havia permès la subsistència a la Muntanya d'algunes fàbriques —una sisena part el 1913— amb telers a mà, que pagaven a preu fet salaris molt baixos però d'horari lliure, quan ja aquest tipus de treball tèxtil artesanal havia desaparegut feia temps a la Catalunya litoral.

Ja hem vist abans que a la indústria tèxtil cotonera de Barcelona la proporció de dones era del 90 %, excepte al ram de l'aigua, on hi havia gran predomini dels homes. Al sector dels gèneres de punt, l'any 1912, les obreres representaven el 54 % dels treballadors d'una de les fàbriques principals i més representatives de Mataró. Al mateix any a la província de Tarragona, el percentatge de dones en el conjunt de les indústries tèxtils —cotó, llana, seda, canem i gèneres de punt— representava el 83 % del total d'obers, i a la província de Girona el 69 %.

LA JORNADA LABORAL A LA INDUSTRIA TÈXIL

El mes de febrer de 1873, el mateix que fou proclamada la Primera República, els obrers de la indústria cotonera de Barcelona i el seu pla conqueriren la jornada d'onze hores i un augment salarial del 7,5 %. Els obrers dels tres sectors de la indústria cotonera estaven agrupats a les "Tres Classes de Vapor", federació fundada el 1869, quan la Revolució liberal de setembre de 1868 havia permès als sindicats de sortir de la clandestinitat.¹³ La crisi de 1887 a 1889 obligà una bona part dels obrers a sotmetre's a treballar una jornada més llarga i cobrar menys davant l'augment de l'atur forçós. Les jornades del primer de maig de 1890 i dels anys següents en demanda de la jornada màxima de vuit hores, de la supressió del treball nocturn per a les dones i els obrers menors de divuit anys i la prohibició del treball als menors de catorze anys, no assoliren llurs objectius. La llei de 1900 respongué a les darreres demandes, però fins el 1919 no fóra implantada la jornada de vuit hores. Després del desastre colonial, i enmig d'una greu crisi econòmica i social, foren promulgades les primeres lleis laborals espanyoles: la llei d'accidents de treball del 30 de gener de 1900 i la llei que reglamentava el treball de les dones i els infants del 13 de març del mateix any. Aquesta segona tenia un precedent molt evident: la llei del 24 de juliol de 1873; però els pronunciaments militars de l'any següent, que acabaren amb la Primera República, havien acabat també

13. MIQUEL IZARD, *Revolució industrial i obrerisme. Les "Tres Classes de Vapor" a Catalunya (1869-1913)*. Barcelona, Ariel, 1970, 156 p.

amb la seva efimera legislació social, tot i la seva moderació. La llei del 1900 prohibia el treball als menors de deu anys, establia que els qui tenien entre 10 i 14 anys no podien treballar més de sis hores diàries a la indústria i vuit al comerç i garantia llur educació elemental. Prohibia també el treball nocturn als menors de set anys i reduïa a quaranta-vuit hores setmanals el treball nocturn dels menors de divuit anys. Les dones treballarien una jornada màxima d'onze hores, o sigui seixanta-sis setmanals. S'establia el descans de l'obrer-mare durant tres setmanes per infantament i la dedicació d'una hora diària, divisible en dues mitges hores per a l'alletament, durant la jornada normal.

La llei restà sense compliment per manca d'un cos d'inspectors fins al 1907, i després, la complexitat de la llei, la feblesa de les associacions obreres a moltes contrades, l'astúcia dels empresaris i altres circumstàncies feren que la seva implantació efectiva fos força deficient fins a la primera guerra mundial. La memòria del 1908 de la Inspecció del Treball deia: "...en los primeros meses del año 1907 la casi totalidad de los talleres de España utilizaban el trabajo de las mujeres y de los menores fuera de los términos legales. Y este estado endémico representaba múltiples casos de grave infracción no solamente en los pequeños poblados, allí donde la distancia debilita los resortes del mando, sino también en las más importantes capitales, a la vista de las Autoridades y de los Poderes públicos, faltos hasta entonces de medios adecuados para combatir enérgicamente un estado morbosos que tenía hondas raíces en la economía de la industria española. Decaída ésta en muchas regiones, naciente en otras y padeciendo en todas una languidez que no le permitía desafiar la concurrencia con la producción extranjera, el elemento patronal pugnaba por robustecer su respectiva industria, y, no lográndolo por la perfección en los medios tecnológicos, hallaba más fácil conseguirlo con la economía de los jornales, utilizando el trabajo de las mujeres y tomando de los menores a bajo precio una energía fisiológica para su desarrollo físico, sin parar mientes en la miseria fisiológica de la juventud y en los peligros para el porvenir de la raza".

A Gran Bretanya la llei que fixava la jornada màxima de deu hores per a les dones i els infants fou promulgada l'any 1847. L'any 1875 era reduïda a cinquanta-sis hores i mitja setmanals i l'any 1906, a cinquanta-cinc hores i mitja. En canvi, a França la fixació de la jornada màxima per a dones i infants a onze hores diàries data del 1900 —el mateix any que la llei espanyola— i fou reduïda a deu hores l'any 1904. A Alemanya s'establí a la indústria tèxtil la jornada d'onze hores l'any 1891, que fou reduïda a deu hores l'any 1908 i a deu hores el dia i quaranta-vuit la setmana (vuit hores el dissabte) per la llei del primer de gener de 1910.

Segons les memòries anuals de la Inspecció del Treball, la jornada

diürna corrent a la indústria fou reduïda en una hora a Catalunya gradualment, entre 1908 i 1911, a causa de l'acció obrera. L'any 1908 oscil·lava entre onze i onze hores i mitja diàries, l'any 1909 entre nou i mitja i onze, l'any 1910 entre 9.37 i 10.25 i l'any 1911 entre nou i 10.15. Entre 1904 i 1911 el 20% del total de les vagues plantejades a Espanya ho foren en demanda de reducció de jornada. L'inspector del Treball de Barcelona escrivia l'any 1913: "La reducción de ésta [la jornada] en el trabajo de día oscila en las industrias del arte fabril entre sesenta y dos y sesenta y seis horas semanales, lo cual si se exceptúa el sábado, en que, en general, es más reducida (en unas fábricas terminan el trabajo en tal día a las cinco de la tarde; en otras, a las cuatro, y en las de Tarrasa y Sabadell a la una y a las doce y media respectivamente), supone, por esta misma reducción, más de once horas diarias de trabajo (por término medio, once horas y media), lo cual es verdaderamente excesivo, y ha de parecerlo aún más a los obreros al observar que la generalidad de las demás industrias tienen jornadas más breves (de ocho, nueve y diez horas) y que los obreros de las industrias auxiliares de la suya (los que constituyen el llamado "ramo del agua") obtuvieron recientemente la jornada de nueve horas. Ciertamente que el sucesivo perfeccionamiento de los medios mecánicos empleados por esta industria hace que no exija de los obreros grande esfuerzo físico y sí sólo una regular atención; pero como, en cambio, las conveniencias de aquélla hacen que la mayor parte de los locales deban hallarse en un grado de humedad y de temperatura relativamente elevados, sin que sea, en general, suficiente la ventilación para eliminar en ellos el polvillo y borrrillas que de las máquinas se desprenden, claro es que la prolongada estancia en una atmósfera de tales condiciones ha de resultar enervante y fatigosa, y que por ello y por lo antes indicado se estime conveniente la reducción de aquélla..."¹⁴

Cal assenyalar que el ram de l'aigua portava avantatge als altres sectors tèxtils i precisament era l'únic en què predominaven de molt els homes. L'any 1907, segons Miquel Sastre, els obrers tintorers del cotó i de la seda eren uns 2.000 homes i unes 200 dones a Barcelona. L'any 1903, segons el mateix autor, eren 1.400, dels quals uns 1.000 eren associats. En canvi, Miquel Sastre indica que només eren sindicats el 15% aproximadament de les obreres i obrers del teixit i la filatura del cotó de Barcelona. Observeu el parallelisme entre majoria d'homes, alt percentatge de sindicació i millors condicions de treball als tints, i al revés, gran majoria de dones, baix percentatge de sindicació i pitjors condicions de treball a la filatura i teixit del cotó.¹⁵

14. *La jornada...*, p. 424.

15. MIGUEL SASTRE, *Las huelgas en Barcelona y sus resultados durante el año 1903*, p. 14; *Las huelgas... el año 1907*, p. 66.

Si la jornada era llarga al Pla de Barcelona, encara ho era més a la Muntanya. El socialista Comaposada, representant dels obrers tèxtils de Manlleu davant l'Institut de Reformes Socials a Madrid, deia l'any 1913 que a l'Alt Llobregat, encara que oficialment la jornada començava a les cinc del matí i acabava a les set de la tarda, en realitat durava de quatre a vuit, setze hores efectives, ja que a les hores de menjar els telers no deixaven de treballar, perquè els obrers feien torns en la vigilància dels que portaven els que estaven menjant. La setmana laboral arribava a ésser de noranta-dues hores en alguns llocs de l'Alt Llobregat.

Resultava molt difícil als inspectors de fer complir la llei del 1900 respecte a la limitació del temps de treball diürn dels menors de catorze anys, així com la prohibició del treball nocturn als menors de setze. La manca de documents acreditatius de l'edat, el falsejament d'aquesta, de vegades pels mateixos obrers pares dels infants, juntament amb llur ocultació en el moment de la visita de l'inspector, i, per últim, la manca d'aplicació del pagament de les multes per part dels alcaldes i de les Juntes Locals de Reformes Socials, eren dificultats gairebé insuperables, que es repeteixen reiteradament a les memòries anuals de la Inspecció del Treball. Els inspectors consideraven que la prohibició total del treball als menors de catorze anys simplificaria i facilitaria l'acompliment de la llei.

La qüestió de la jornada nocturna de les dones fou un dels motius principals de la vaga general tèxtil del 1913 a Catalunya, que fou un dels conflictes laborals més importants del segle. Els obrers es queixaven de l'incompliment de la llei del 1900 respecte a aquest punt. El manifest del sindicat "La Constància" denunciava que quasi totes les dones treballaven a les fàbriques tèxtils nou hores nocturnes en comptes del màxim legal de vuit, creient, equivocadament, que la llei prohibia una durada setmanal del treball nocturn superior a quaranta-vuit hores a totes les dones i no solament a les menors de divuit anys. D'altra banda, les obreres que treballaven de nit a l'interior de Barcelona solien no treballar més de quaranta-vuit hores setmanals. Aquestes obreres constituïen el nucli principal del sindicat "La Constància" i volien acabar amb la diversitat d'horaris, ja que les obreres dels voltants de la ciutat i de les comarques properes feien jornades nocturnes de cinquanta-quatre i cinquanta-sis hores setmanals. La irritació per l'incompliment de la legislació protectora de la dona i de l'infant a la indústria fou, de tota manera, un factor fonamental del conflicte.

Els obrers tèxtils demanaven a més a més la jornada de nou hores diàries, un augment de sou del 40 % per als qui treballaven a preu fet i del 25 % per als qui treballaven a jornal. La vaga començà el 30 de

juliol de 1913 i acabà el 15 de setembre; arribà al moment culminant el 9 d'agost, data en què hi havia a Barcelona 256 fàbriques i 24.030 obrers en vaga. A tot Catalunya el nombre de vagues del sector tèxtil assolí la xifra de 63.000. Hom creu que a la ciutat de Barcelona s'arribà a la xifra límit de 26.500 treballadors en vaga, dels quals 22.000 eren dones i 4.500 homes. El 22 d'agost fou acceptada la proposta arbitral del Govern de fixar per decret la jornada màxima de seixanta hores setmanals i 3.000 anuals per als dos sexes a les indústries tèxtils i concedí un augment del preu del treball a preu fet proporcional a la reducció de la jornada, juntament amb la supressió gradual del treball nocturn femení. Els obrers renunciaren a la petició d'augment de sous, però no començaren el treball fins que el ministre de la Governació, el liberal Santiago Alba, va assegurar la reducció de jornada pel decret del 24 d'agost. El governador de Barcelona, Francos Rodríguez, va haver de fer front aleshores a les protestes dels patrons per la brusca implantació, per decret, de la reducció de jornada. Només una quarta part dels patrons de la zona sud de la província de Barcelona estaven disposats a acceptar la setmana de seixanta hores. Els altres mantingueren tancades les fàbriques per obligar els obrers a acceptar la jornada anterior. Els altres fabricants, basant-se en la fixació de 3.000 hores anuals i calculant les festes tradicionals, arribaren a la conclusió que en realitat els obrers haurien de treballar de seixanta-dues a seixanta-tres hores setmanals. Els dirigents sindicals respongueren que els obrers eren contractats i pagats per setmanes i no per anys i que, pertant, només podrien acceptar la setmana de seixanta-dues hores si els patrons es comprometien a no acomiadar-los durant tot l'any. Calia, per tant, mantenir en principi la setmana de seixanta hores.

Els fabricants de les conques fluvials objectaren que, a causa de les riuades, sequeres i avaries, haurien de recuperar el temps perdut treballant una part de l'any una setmana laboral superior a la legal. Assenyalaven que els darrers cinc anys hi havia hagut sequeres que havien provocat una reducció del 8% de la força hidràulica normal al Ter i del 15% al 20% al Llobregat, i que havia arribat a minvar en un 30% al Cardener. Els fabricants demanaven, per tant, que fos permès un augment discrecional del 6 al 10% sobre la durada legal de la jornada a les empreses de la Muntanya. Aquest estat de confusió, deguda en part a l'ambigüitat mateixa del decret, prolongà la durada del conflicte. Patrons i obrers estingueren després a l'expectativa de l'aparició del reglament per a l'aplicació del decret i, mentrestant, el Govern obrí una informació pública que va ésser després publicada i constitueix la font principal per a conèixer no solament la problemàtica del conflicte, sinó la problemàtica social general del sector tèxtil a Catalunya.

L'any 1914 es complia el total màxim de tres mil hores anuals de treball diürn només en una part de Catalunya, i el mateix passava pel que fa al treball nocturn. A Sabadell, Terrassa, Badalona, Mataró, Granollers, Reus, Tortosa i Valls complien en general l'acord de l'any anterior, però a la zona sud de Barcelona, excepte a la Colònia Güell de Santa Coloma de Cervelló, hi havia moltes fàbriques que no el complien. L'incompliment era també general a l'Alt Llobregat i al Ter, excepte a les filatures de la Fabra i Coats, que tenien establerta la jornada de cinquanta-set hores. A la resta d'Espanya era implantada gradualment la nova jornada.¹⁶ Tot això explica els intents no reeixits de vaga general tèxtil a Barcelona del 23 al 26 de març de 1914. Quan es produí la vaga tèxtil, fracassada, de Barcelona, de juliol-agost del 1916, encara el Govern no havia publicat cap reglament per a l'aplicació del decret del 24 d'agost de 1913.

La gran vaga del 1913 va decebre una bona part dels obrers de Barcelona i del sector de gèneres de punt, la situació, dels quals varià poc, perquè treballaven en millors condicions que la resta dels obrers de la indústria tèxtil de Catalunya, però les millores assolides van satisfer els de la resta del Principat. Potser això explica que a Terrassa, per exemple, la vaga acabés abans que a Barcelona. Segons la Cambra Oficial d'Indústria de Barcelona, la nova jornada representava una reducció del 5,2% per a les fàbriques de la Muntanya i del 3% per a les del Pla.

De les cròniques de la vaga es desprèn que fou un moviment pacífic i unànim, i això malgrat la negativa de la major part dels empresaris a dialogar directament amb els representants sindicals, malgrat el desplegament de forces de la Guàrdia Civil i de l'Exèrcit, que ocuparen les barriades industrials i obreres de la ciutat en els moments culminants dels dies 12 a 14 d'agost i malgrat la detenció del comitè de la Confederació Regional del Treball el 10 d'agost. La vaga fou, però, una victòria parcial dels treballadors i reforçà el sindicalisme de les obreres, que abans era molt feble. El nou sindicat barceloní "La Constància" comprenia, per l'abril del 1913, només uns 2.000 afiliats. L'Inspector de Treball de Barcelona advertia que al començament de la vaga hi havia uns 8.000 obrers i obreres del sector tèxtil afiliats al sindicat, i en acabar el conflicte eren prop dels 18.000.¹⁷

Però, a més, la vaga tèxtil del 1913 estimulà el compliment de la

16. Instituto de Reformas Sociales, *Suplemento a la información sobre la regulación de la jornada de trabajo en la industria textil*. Madrid, 1915, 43 p.

17. *La jornada...*, p. 416. La xifra del mes d'abril és trenta de "El Socialista" de Madrid del 18-IV-1913.

lleï de l'onze de juliol de 1912, que suprimia gradualment el treball nocturn de les dones a la indústria. El 14 de gener de 1914 les obreres casades i les vídues amb fills havien de deixar de treballar des de les 9 de la nit a les 5 del matí. Cada any s'havia de reduir en un 6% el nombre de les obreres solteres i vídues sense fills que treballessin de nit, fins al 14 de gener de 1920, sis anys després, data en què el treball nocturn de les dones seria ja totalment prohibit. Abans d'això, el decret del 3 d'abril de 1919, publicat en plena vaga general a Barcelona amb motiu de la vaga de "La Canadencia", establí la jornada màxima de vuit hores, reglamentada per l'ordre del 15 de gener de 1920 i posada en vigor aquest any, que fou el de màxima agitació anarcosindicalista del primer quart del segle xx. Això no obstant, segons la memòria de la Inspecció del Treball, corresponent al 1921, en els 4.788 centres visitats a Catalunya es van trobar 1.616 infraccions de la llei que prohibia el treball nocturn femení i 2.455 infraccions de la jornada legal de vuit hores.

ELS SALARIS A LA INDÚSTRIA TÈXTIL

Abans hem assenyalat que el nivell dels salaris de les obreres era notablement inferior al dels obrers a la indústria de Catalunya.

A la informació oral posterior a la vaga de 1913 el delegat del sindicat "La Constancia", Joan Martí, expressava així el ressentiment de molts obrers i la seva reacció negativa davant el treball femení: "Antes en los talleres había un 25% de hombres; hoy no pasa del 1 al 2%; el resto son mujeres, a quienes se puede explotar a medida del deseo, y, como sobran brazos, resulta que los obreros tienen que dedicarse a otros oficios, con perjuicio suyo, y los que trabajamos en este ramo tenemos que conformarnos con un jornal de mujer, y hasta sin saber lo que al cabo de la semana vamos a ganar". Observen l'expressió "salario de mujer", com si s'acceptés inconscientment com un fet natural que el salari de la dona hagués d'ésser inferior al de l'home. Joan Martí deia després: "Es una verdadera infamia que haya chicos y chicas de 10 y 11 años que desempeñan en los telares la función que debía estar encomendada a un hombre, padre de familia, y todo porque se les puede pagar con 10 o 12 pesetas semanales, cuando esas mujeres y esos niños están ocupando un puesto en los telares que deben ganar de 24 a 30 pesetas. Digo esto porque, a la edad de ocho años estaba yo trabajando en dos telares de cinco palmos de anchura y ganaba de 20 a 24 pesetas a la semana, y hoy, que tengo treinta y un años, con dos telares anchos, no puedo ganar nunca más de 20 pesetas. Me parece que, con la prác-

tica que tengo, debería ganar más que antes y, sobre todo, con los telares de hoy, que dan más rendimiento".^{17 bis}

Immergits en els patrons morals burgesos, la gran majoria dels obrers s'acostumava a veure a casa les dones com a inferiors i dependents, i, per tant, els era molt difícil d'acceptar-les com a iguals a la fàbrica o a la botiga. Aquesta realitat era enfosquida fins a un cert punt pel fet que els llocs més ben pagats, sobretot els llocs de contramestre i encarregat, estiguessin reservats exclusivament als homes i que així els obrers tinguessin a la fàbrica unes possibilitats modestes de promoció, que eren negades en bloc a la dona per hàbil i treballadora que fos. Perpetuant al taller les diferències jeràrquiques entre sexes, per petites que fossin en realitat, s'obstaculitzava la presa de consciència de la massa. L'obrer se sentia humiliat que la seva dona o la seva filla hagués de treballar fora de casa i així es reduís el seu domini patriarcal sobre les dones de la casa.

Probablement després de la vaga del 1913 fou fundat a Barcelona el sindicat de contramestres de l'art tèxtil cotoner "El Radium". Això accentuà la separació entre els quadres —en aquest cas homes— i la massa, constituïda per dones en aquest cas, agrupades en altre sindicat.

Foren sobretot, els observadors exteriors del món obrer els qui subratllaren la anormalitat de les diferències salarials de les dones respecte als homes. L'inspector regional de Treball de Catalunya escrivia l'any 1913: "Si la mujer que es obrera de fábrica forma parte de una familia más o menos numerosa, cada uno de cuyos individuos gana también un jornal, entonces el bienestar de la agrupación es evidente; pero hay muchos casos de mujeres que sostienen con su pequeño jornal a uno o más individuos de su familia, ancianos, desvalidos o menores, y en este caso, la vida de estos infelices es imposible con el escaso jornal que ganan. Los jornales de la mujer son, en muchos casos, inferiores a los del hombre, y sin embargo, la utilidad que reportan a la industria textil es equivalente a la de aquél, pues no exigen las manipulaciones de la misma grandes esfuerzos. Cuando el telar era de mano, la capacidad industrial productora de la mujer era inferior a la del hombre, pero las actuales máquinas le han igualado, no habiendo diferencia ni en la cantidad ni en la calidad de los productos. El obrero limita su intervención a vigilar la marcha del mecanismo, y el trabajo que realiza éste es independiente de la fuerza física del obrero. Es justo, pues, que ante la igualdad de práctica, exactitud y ligereza del trabajo, se establezca también la igualdad de salarios, sea quien fuere, hombre o mujer, el trabajador". I el mateix inspector afegia pàgines

17 bis. *La jornada...*, p. 58.

després: "En determinadas industrias se trabaja a destajo en muchos casos, y en otros a jornal, observándose que la mujer, lo mismo que el hombre, obtienen igual beneficio del trabajo a destajo, lo que prueba ser condiciones idénticas la de la una y la del otro para la industria textil".¹⁸

Primer, l'inspector desfeia el sofisma que el salari femení tenia un caràcter complementari dins la família i que això justificava que fos inferior al de l'home —en canvi, ningú no hauria pretès de pagar menys un home solter que home casat—, i després demostrava que el rendiment era el mateix per als dos sexes. La carda i el batanat del cotó i de la llana anaven a càrrec exclusiu d'homes. A la filatura del cotó, les selfactines (500 a 600 pues) solien estar reservades als homes perquè eren més alts els salaris a preu fet que es podien aconseguir, mentre les contínues (400-500 pues) eren confiades a dones. Als teixits de cotó els salaris setmanals dels homes oscil·laven entre 15 i 25 pessetes, els de les dones entre 10 i 20 i els dels infants, entre 5 i 9 pessetes. Als teixits de llana, amb el principal nucli a Sabadell, els telers amples de dos metres o més els portaven homes, cobrant 28,50 pessetes setmanals i els estrets d'1,20 metres els portaven dones, cobrant 18 pessetes. Al filat de l'estam les màquines contínues de 200 pues anaven a càrrec de dones, cobrant 12 pessetes setmanals, i les selfactines de 325 pues, a càrrec d'homes, cobrant 32,50 setmanals amb un ajudant cada home que cobrava 12 pessetes.

En el ram cotoner, Miquel Sastre, en les seves cròniques de les vagues de Barcelona, dona els següents salaris-tipus setmanals al ram cotoner de Barcelona els anys 1905-06: batans (homes), 23 a 25 pessetes setmanals; cardadors, 23 a 24 pessetes; metxeres, 16 a 18 pessetes l'oficiala i 12,50 a 13,50 l'ajudanta; filadores de contínues a jornal 17 a 18 pessetes; filadores de selfactines, 36 a 40; teixidores, 16 a 22 pessetes; rodeteres, 13 a 20; canilleres —nenes en general— 5 a 15 pessetes; nuadores, de 20 a 30; ordidores, de 20 a 26. L'any 1905 una família obrera composta de dues persones grans i dos infants necessitava per a viure a Barcelona unes 30 pessetes setmanals.¹⁹ A aquest mínim vital, no hi arribava, com es pot veure, cap obrera tèxtil, i dels obrers, només els filadors de les selfactines.

Segons les dades dels inspectors del Treball, l'any 1913, set o vuit anys després, les setmanades a Barcelona i al seu Pla i els de la Muntanya eren les següents en pessetes:

18. *La jornada...*, p. 408 i 417.

19. Instituto de Estadística y Política Social del Ayuntamiento, *ob. cit.*, p. 127.

	Plà		Muntanya	
	Oficial	Ajudant	Oficial	Ajudant
Batans	—	—	19	9,50
Cardadors	24-25	12-15	17	10
Manuals	14-15	—	12,50	—
Metxeres en gruijut	18	14,50	14	8
Metxeres intermèdies	18	14,50	14	8
Metxeres en fred	14-15	12-14	14	—
Filadores de contínues a preu fet	24-25	13-14	15	—
Filadores de contínues a jornal	18	12	—	—
Filadors de selfactines	35-45	12-13	28	12
Nuador	18-21	—	—	—
Teixidors a preu fet, 2-4 telers	18-20	—	18-15	—
Telers Jacquard	30-35	—	—	—
Peons	20	—	—	—
Aspiadores a preu fet	18-20	—	18	—
Rodeteres	16-20	—	16	—
Canilleres	7-9	—	—	—
Retorçadores	13-14	—	13	—
Nuadores	9,50	—	—	—
Ordidores	20-25	—	24	—

Els contramestres, que controlaven de 40 a 60 telers on treballaven de 25 a 30 dones, cobraven unes 35 pessetes setmanals, i els encarregats d'una secció de telers, unes 45. L'any 1914 el cost de la vida d'una llar obrera havia pujat a 40,25 pessetes setmanals, un augment del 25% respecte a l'any 1905. La gran pujada del cost de la vida com a conseqüència econòmica de la guerra europea no es produí fins el 1916, a partir de l'últim trimestre de 1915. El cost de la vida no varià pràcticament entre 1913 i 1914; per tant, el pressupost familiar del darrer any serveix per a veure el poder adquisitiu dels salaris dels obrers de la indústria cotonera, la segona de Barcelona pel nombre de treballadors. A part els encarregats de secció, només els filadors de les selfactines arribaven —i no pas tots— a les 40,25 pessetes setmanals per a mantenir una família mitjana obrera a Barcelona. Els salaris normals de les bones operàries eren de 20 a 25 pessetes setmanals; els de 35 eren excepcionals. Cal també assenyalar que els salaris de 1913 eren molt semblants als de 1905, malgrat haver-se produït un augment del 25% en el cost de la vida entre els dits anys a Barcelona. Per tant, va produir-se una reducció del salari real al ram tèxtil entre 1905 i 1913. A la província de Girona els salaris-tipus eren encara més baixos que a Barcelona. L'any 1913 oscil·laben els jornals diaris tèxtils dels homes entre 4,50 i 2,50 pessetes, els de les dones entre 3,50 i 1,50 i els dels infants entre 1,25 i 0,70, segons l'inspector provincial del Treball de Girona.

El descens del nivell dels salaris de la indústria tèxtil —almenys de la cotonera— és un fenomen indicat per altres fonts imparcials, segons les quals entre 1895 i 1915 a Barcelona les setmanades mitjanes dels contramestres teixidors baixaren de 33 a 30 pessetes, les dels obrers de l'ordit i del teixit baixaren de 26 a 22, les dels estampadors de 50 a 35, les dels filadors de 30 a 28, les del sector dels cardadors, batans, metxeres i manuals, de 22 a 20.²⁰ Si hom té en compte l'augment del cost de la vida ja assenyalat i l'alt percentatge de la classe obrera barcelonina que representava la massa que treballava a les diverses branques tèxtils, cospa la gravetat i amplitud del fenomen. Ens falten sèries de salaris procedents de documentacions empresarials per a acabar de verificar el descens relatiu o absolut del nivell salarial tèxtil durant els primers quinze anys del segle xx, però les dades existents autoritzen la seva afirmació com a hipòtesi altament versemblant.

L'estancament de la indústria tèxtil després de la pèrdua de Cuba, Puerto Rico i Filipines fins a l'expansió sensacional però fugaç de la primera guerra mundial no constitueix l'explicació única del descens salarial. El professor Jordi Nadal ha demostrat recentment que, si per un cantó l'exportació de teixits de cotó el 1902 —el pitjor any del període— equivalgué al 39,5% de l'exportació de l'any rècord de 1897, per l'altre cantó la importació de cotó de floca fou durant els primers deu anys del segle xx superior als darrers deu del xix, i després encara continuà augmentant.²¹ Això prova que el mercat intern va créixer, compensant la reducció de les exportacions fins al *boom* exportador del 1916 al 1919, encara que la indústria tèxtil cotonera patí des de començament de segle fins a la guerra civil del 1936 una clara tendència a l'estancament. Segons Miquel Sastre, entre 1905 i 1907 eren uns dos mil els obrers i les obreres sense feina a la indústria cotonera de Barcelona; això representava un percentatge d'atur de l'onze per cent en aquest sector.²² Durant la crisi que seguí la prosperitat especuladora de la primera guerra mundial, l'atur forçós afectà l'any 1923 el 40% dels obrers i les obreres de la indústria cotonera, segons Guillem Graell.²³ “La manufactura del cotó —segons en Nadal—, que s'havia anticipat a totes les altres en

20. “La Nació”, portaveu de la Unió Catalanista, número extraordinari —*Com viu l'obrer a Barcelona*—, corresponent al 2 d'octubre de 1915, p. 9-10. Aleshores el doctor Martí i Julià i Manuel Serra i Moret volien orientar aquesta agrupació en un sentit pro socialista, però continuà essent fonamentalment burgesa, encara que esquerrana. El treball sembla fonamentat i la pruija de moderació que respira la revista en el terreny social l'avalua. S'indiquen també xifres de salaris d'altres oficis importants, la major part dels quals patiren una reducció, almenys relativa, entre el 1895 i el 1915.

21. JORDI NADAL OLLER, *La economía española entre 1829 y 1931*, en *El Banco de España. Una Historia Económica*. Madrid, 1970, p. 414-415.

22. MIGUEL SASTRE, *Las huelgas en Barcelona durante el año 1905*, p. 12.

23. GUILLERMO GRAELL, *La crisis algodonera. Su relación con la general de España. Obras públicas indicadas como remedio*. Barcelona, 1923, 30 p.

el procés modernitzador, fou també la primera a acusar els efectes de la progressiva inelasticitat de la demanda.”

L'any 1913 un inspector s'explicava així el manteniment de la producció i dels beneficis empresarials abans de la primera guerra mundial: “El margen protector que les conceden los aranceles, los jornales bajos de la mujer y del niño, y el exceso de horas de trabajo que consiguen muchos, infringiendo la Ley por procedimientos más o menos ingeniosos, difíciles de descubrir en su mayoría, son suficientes factores que influyen de modo evidente en el enriquecimiento rápido de muchos, obteniendo los demás beneficios suficientes en proporción al capital que representa su industria”.²⁴ Per tant, la baixa del nivell salarial de la indústria tèxtil fou possible tant per la tendència general a l'estancament dels jornals durant els quinze primers anys del segle com per la feble capacitat de resistència de la massa femenina predominant al sector. El factor mercat no explica per ell sol un fet que ha d'ésser posat en relació amb l'estructura social i política imperant.

24. *La jornada...*, p. 411.